

## **SPECIFIC ASPECTS OF THE DEVELOPMENT OF SPEECH UNDERSTANDING IN DYSARTHIC CHILDREN**

Maxmudova Madinaxon Sobirxonovna  
Maxsus pedagogika kafedrası dotsenti, Phd

Abdurahimova Dildora  
Logopediya yo'nalishi magistri

### **Abstract**

This article analyzes the specific aspects of the development of speech understanding in dysarthric children, the process of speech in pseudobulbar dysarthria, the movements of the muscles of the articulatory speech apparatus and their characteristics.

**Keywords.** Dysarthria, hyperkinesis, muscle movement, pseudobulbar, medulla oblongata, choreiform, speech motor skills, speech breathing, brain injury.

### **Introduction**

#### **DIZARTRIK BOLALARDA NUTQNI TUSHUNISHNING RIVOJLANISHINI O'ZIGA XOS JIHATLARI**

Maxsus pedagogika kafedrası dotsenti, Phd  
Maxmudova Madinaxon sobirxonovna  
Logopediya yo'nalishi magistri  
Abdurahimova Dildora

### **Annotatsiya**

Ushbu maqolada dizartrik bolalarda nutqni tushunishning rivojlanishini o'ziga xos jihatlari, psevdobulbar dizartriya da nutqning kechish jarayoni, artikulyatsion nutq apparati muskullari harakatlari va ularning xususiyatlari tahlil qilingan.

**Kalit so'zlar.** Dizartriya, giperkinez, muskul harakati, psevdobulbar, uzunchoq miya, xoreiform, nutqiy motorika, nutqiy nafas, miya jarohati.

Nutqda uchraydigan nuqsonlardan biri – bu dizartriya. Dastlab dizartriya nevropatologlar tomonidan katta yoshli bemorlarda bosh miyaning jarohatlanishi doirasida o'rganilgan. Nutq buzilishlarining birinchi tasnifida (A.Kussmaul, 1879) barcha artikulyatsion buzilishlari alohida guruhga ajratilgan va “dizartriya” termini bilan nomlangan. Kussmaul dizartriya artikulyatsiyaning buzilishi natijasi deb hisoblaydi. U tovushlar artikulyatsiyasi, ularni to'g'ri talaffuz qilish uzunchoq miyadagi harakat yadrolarining zararlanmaganligi bilan bog'liq, deya ta'kidlaydi. Dizatrik bolalarda nutqni tushunishning rivojlanishi o'ziga xos kechadi. Bu ko'p ma'noli so'zlarni yetarlicha tushunmaslikda, sinonimlar, antonimlar, sifatdosh va ravishdoshning ma'nosini farqlashdagi qiyinchiliklarda namoyon bo'ladi.

Dizatrik bolalar og'zaki nutqini har tomonlama rivojlantirish asosiy fanlar bo'yicha dastur materiallarini muvaffaqiyatli o'zlashtirishning muhim sharti hisoblanadi. So'z boyligining kambag'alligi alohida grammatik shakllar va iboralarni tushunmaslik, o'quv matnlari, arifmetik masalalar, badiiy asarlarni anglashda qiyinchilik tug'diradi.

Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, tovushlar talaffuzining buzilishi ko'pchilik holarda psevdobulbar dizartriya bilan bog'liq. Psevdobulbar dizartriya bosh miya qobig'idan stvol nervlarining yadrolariga boradigan harakat qobiq yadroli yo'llarning jarohatlanishidan kelib chiqadi. Psevdobulbar dizartriya artikulyatsion nutq apparatida mushaklar tonusining oshishi yoki pasayishi xarakterlidir. Artikulyatsion nutq apparatining harakatchanligini tekshirish bir nechta bolalar guruhini ajratish imkonini berdi. Birinchi guruhdagi bolalarda so'lak oqishi, lab, til muskullari harakatlarining tezligi, hajmi va amplitudasining pasayishi, ovoz kuchi, nutqiy nafas olish va chiqarishning pasayishi kuzatilgan. Bosh miya nervlari innervatsiyasining susayishi turlicha, ko'pincha tilning yonboshga harakati, til uchini yuqori labga ko'tarish susaygan. Nutq vaqtida nafas olish bolalarda qiyin, bu nutqiy nafasning ravonligini pasaytirgan va nutqda majburiy to'htilishlarni yuzaga keltirgan.

Nutq vaqtida bolalarda ovoz past, yomon modulyatsiya bilan bo'lgan. Nutqdan tashqari holatda – affektiv reaksiyalarda bolalarda qichqirish akustik jihatdan yanada yaxshi, ovoz toza va jarangli bo'lgan.

Artikulyatsion nutq apparati muskullari harakatlari quyidagi xususiyatlarga ega edi:

1. Harakatga kirishish va boshqa harakatga o'tish odatda silliq kechadi.

2. Harakatga kirishish boshda va oyoq – qo'llarda yaqqol namoyon bo'lmagan sinkineziyalarni keltirib chiqaradi.

3. Harakatlar ixtiyoriy urinishlarda butunlay bo'lmasligi mumkin, lekin shartli reflektorlik aktlarda bo'ladi.

4. Harakatlar hajmi to'liq emas, amplituda har doim pasaygan harakatlar assimetrik.

5. Passiv harakatlar oson kechadi.

6. Harakatlar takrorlanganda so'lak oqishi birdagina ko'payadi.

Bolalarning fonetik topshiriqlarni bajarishi tekshirilganda, berilgan vazifalarning ko'pchiligini bajara olmadilar. Bolalarda deyarli barcha tovushlarni talaffuz etish sustligi kuzatiladi. Tovushlar differentsiatsiyasida ko'plab xatolar aniqlangan.

Ushbu guruh bolalari nutqiy muloqotda qiynaladi, deyarli ularning barchasi yuklamdan tez charchaydi, ularning nutqiy faolligi xar doim ham namoyon bo'lmaydi. Bolalarning nutqiy muloqati minimal darajada bo'lgan, ular savollarni kam berishgan, ayniqsa bilib olish, o'rganish xarakteridagi savollarni kam berishgan.

Nutqiy reaksiya izlari tez o'chib ketgan, ularga materialni qayta – qayta tushuntirish zarur bo'lgan, lug'at boyligi barcha mavzular bo'yicha keng bo'lmagan, asosan, matkabning maishiy sharoiti bilan chegaralangan.

Psevodobulbar dizartriyaning ikkinchi guruhiga kiruvchi bolalarda, asosan, artikulyatsion apparat muskullarida falajlar bo'ladi. Bu bolalarda til oldi tovushlaridagi buzilishlar bilan birgalikda lab tovushlari, yetarlicha kuchni talab qiladigan, ayniqsa, lab – lab tovushlari (p,b,m), shuningdek unli tovushlar, ayniqsa til belchasing yetarlicha yuqoriga ko'tarilishini talab qiladigan (i,u) tovushlarida kamchiliklar kuzatiladi. Yumshoq tanglaydagi falajlanish sababli harakatlarning birdaniga cheklanish aniqlangan, shuning uchun bola barcha tovushlarni burunli ohangda talaffuz qilgan. Nutq sekin, past, yomon shakllangan.

Nutqiy motorikada giperkinezlar har doim ham umumiy motorikadagidek intesiv sodir bo'lmasada, giperkinezlarning xarakteri bir xil. Nutq apparatida giperkinezlarning namoyon bo'lishi darajasi faqatgina emotsional yuklamaga emas, balki nutqiy muloqatning davomiyligiga bog'liq. Nutqiy muskullarda giperkinezlarning quyidagi turlari farqlanadi. Xoreiformli, atetoidli xoreatetodli. Atetodli giperkinezlarda nutqiy jarayon kuchli buzilgan bo'ladi, bolalar nutqini maxsus eshitish, qayta so'rashlarsiz tushunib bo'lmaydi. Xoreiformli giperkinezda

bolalar nutq apparati muskullarining harakatchanligi aniqlanadigan barcha topshiriqlarni bajara olganlar. Giperkinezlarning intensivligi harakatlarni bajarish imkoniyatiga unchalik ta'sir qilmagan. Tabiiyki, bajarish sifati buzilgan, lekin harakatlar amplitudasi va hajmi to'liqligicha saqlangan. Sof xoreiformli giperkinezda bolalar barcha artikulyatsion holatlarni va tovushlarning differentsial artikulyatsion belgilarini hosil qila olganlar, shuning uchun biz ularda harflarni almashtirish va tushirib koldirish hollarini kuzatmadik. Atetoidli giperkinezlar doimo boshni bukish, patki jag', til, lab harakatlarida yuzaga kelgan. Yuqori mimik muskullarda qosh osti va ko'zning aylana muskullarining majburiy harakatlari kuzatilgan qoshlar ko'tarilib ozgina surilgan, xuddi og'riq sezayotgandek ajablanish kuzatilgan. Ixtiyoriy nutqiy o'rinishlarda giperkinezlar kuchaydi, bu ikkilamchi sifatida nutqiy muloqat apparati muskullari harakatining xarakteri quyidagi xususiyatlarga ega.

1. Harakatlarning tezligi giperkinez xarakteriga bog'liq, atetoidli giperkinezda nutqqa kirishning yashirin davri ma'lum darajada ko'payadi, xoriekda esa u norma darajasida bo'ladi.

2. Atetoidli giperkinezda bir qator harakatlarni qilish imkoni bo'lmaydi, lekin o'quvchi har doim harakatlarni uzoq vaqt davomida bo'lsada, yaxshiroq qilishga harakat qiladi. Til uchini yuqori labga ko'tarish harakatlari bo'lmaydi. Xoreiformli giperkinezda harakatlar bir muncha qiyin, lekin uddalasa bo'ladi.

3. Artikulyatsion harakatlarni bajarishda giperkinezlarning ko'payish kuzatiladi.

4. Xoreiformli giperkinezda harakatlar amplitudasi doimiy emas, atetoidli giperkinezda amplituda to'liq emas.

5. Harakatlarning fiksatsiyasi juda chegaralangan, Serebral falajning giperkinetik shaklida tovshular talaffuzi buzilishlari yuzaga kelishining asosiy sababi nutqiy muskullar tonusidagi buzilishlar hisoblanadi.

Tovushlar talaffuzining keyingi xususiyati emotsional – harakat innervatsiyasining buzilishi hisoblanadi, bu nutqning prosodik tomonidagi buzilishlarda namoyon bo'ladi. Bunda faqat artikulyatsiya emas, nutq tempi, ritmi, tez yoki sekin gaprish imkoniyati, ohangdorligi buziladi. Nutqning emotsional ohangi yo'qoladi, nutq monoton, manqalangan, bir xil bo'lib qoladi. Iborali nutq davomida uning doimiy to'xtab qolishi yuz beradi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ushbu bolalarda ovoz uzuq – yuluq bo'ladi, xoriek giperkinezda titraydi, atetoidli giperkinezda qisilgan va bo'g'iq bo'ladi.

Nutqning tempi xoreik giprkinezda biroz saqlangan, atetoidli giperkinezda esa juda ham sekinlashgan bo'ladi. Atetoidli giperkinezda nutq ohangdorligining yo'qligi natijasida ovozning tuslanishi ro'y bermaydi.

### **Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Madinakhan, M., & Odinakhan, R. (2023). STAGES OF UPBRINGING AND DEVELOPMENT OF SPEECH-IMPAIRED CHILDREN IN THE FAMILY. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 16, 33-37.
2. Maxmudova, M., & Xasanova, I. (2023). DIZARTRIYA NUTQ BUZILISHI TOVUSHNING TALAFFUZ TOMONIDAN BUZILISHI SIFATIDA. Interpretation and researches, 1.
3. Madinakhan, M., & Iroda, K. (2023). SPECIFIC FEATURES OF DYSARTHRIA SPEECH DISORDER IN CHILDREN WITH SPEECH DEFICIENCY. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 16, 42-45.
4. Saule, Z., & Sobirxonovna, M. M. (2023). DISRUPTION OF SPEECH, WHICH IS NOT VISIBLE IN RETARDATION OF MENTAL DEVELOPMENT. Academia Science Repository, 4, 46-50.
5. Madinakhan, M. (2023). THE THEORETICAL SIGNIFICANCE OF THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE TUTOR OF A SPECIAL EDUCATIONAL INSTITUTION. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 353-356.
6. Shukhratovich, M. K. (2023). WAYS TO OVERCOME SPEECH DEFECTS IN THE EDUCATION OF PARALYZED CHILDREN. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 348-352.
7. Xurshid, M. (2023). Maxsus yordamga muxtoj bolalar va o'smirlarni ijtimoiy reabilitatsiyasida oilaning roli. Confrencea, 12(12), 338-342.
8. Xurshid, M. (2023). Rivojlanishida nuqsoni mavjud bolalar oilalarida oilaviy munosabatlarning rivojlanishi davrlari. Confrencea, 12(12), 332-337.
9. Xurshid, M. (2023). Maxsus yordamga muxtoj bolalar oilalari bilan olib boriladigan psixoterapevtik ish. Confrencea, 12(12), 326-331.
10. Khurshid, M. (2023). Views Of Eastern Thinkers On The Education Of Children With Special Needs. JournalNX, 9(11), 210-215.